

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата історичних наук,
старшого викладача Іщук Ольги Віталіївни
на дисертацію Луцана Ігора Васильовича
«Специфіка відносин державних органів влади з релігійними організаціями у
Чернівецькій області (1991-2010 рр.)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

На початку 90-х рр. ХХ ст. Україна опинилась в епіцентрі важливих суспільних трансформацій, що в подальшому визначили тенденції розвитку національної духовної культури і незалежної української демократичної держави. Одночасно з яскравим спалахом національного життя почало оживати, набувати нових проявів і релігійно-духовне життя. Відродження храмів, збільшення кількості релігійних громад різних конфесій, створення церковних і церковно-громадських організацій просвітницького та добродійного спрямування – це все результат безперечної демократизації суспільного життя України, у тому числі й релігійного. Природньо, що серед процесів, які визначають нову якість духовного життя суспільства, значне місце посідають зміни у стосунках між державою та релігійними організаціями. Зокрема, відбуваються глибокі процеси переосмислення суспільної ролі релігійно-церковних організацій й сутності самих державно-церковних відносин. Державна політика у сфері релігійно-церковних відносин в Україні й сьогодні перебуває у стані пошуку оптимальної моделі, основою якої має стати як врахування національних традицій і досвіду, так і сучасної конфесійної ситуації, та вимог міжнародного права. У цьому контексті, а також з огляду на важливість стабілізації міжконфесійних відносин, запропонована постановка проблеми в дисертаційному дослідженні Луцана Ігора Васильовича «Специфіка відносин державних органів влади з релігійними організаціями у

Чернівецькій області (1991-2010 рр.)» видається актуальною з науково-теоретичної і практичної точок зору. Вона сприятиме гармонізації державно-церковних відносин та напрацюванню ефективних механізмів співпраці конфесій з урядовими, державними та громадськими інституціями не тільки на Чернівецьщині, а й в Україні загалом..

Дисертаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри культурології, релігієзнавства і теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Суспільно-культурні та етнорелігійні фактори у контексті євроінтеграційних процесів: світлоглядно-ціннісні та практичні виміри» (номер державної реєстрації 011511001037) та спрямована на розв'язання завдань держбюджетного наукового проекту Міністерства освіти і науки України 71.800 «Роль етноконфесійних взаємовідносин транскордонних регіонів (Буковина, Галичина) в євроінтеграційних процесах: суспільно-практичний вимір».

У вступній частині дисертації та автореферату у відповідності з кваліфікаційними вимогами, визначено всі належні характеристики роботи: актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, мета і дослідницькі завдання, предмет і об'єкт дослідження, хронологічні та географічні межі роботи, її методологічна основа, наукова новизна, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, зазначена їх апробація.

У побудові структури дисертаційної роботи застосовано проблемно-хронологічний підхід, що дозволило автору сконцентрувати увагу на ключових аспектах теми, якими є відносини владних структур з релігійними конфесіями Чернівецької області впродовж 1991-2010 рр., правові й соціальні колізії функціонування релігійних організацій краю в умовах поліконфесійності, форми та принципи державно-конфесійних відносин в області.

У першому розділі «Взаємини державних органів влади з релігійними інституціями та міжконфесійні відносини у Чернівецькій області як об'єкт наукового аналізу», який складається з двох параграфів, на належному науковому рівні проведено аналіз стану вивчення проблеми. Фахову обізнаність

дисертанта з літературою підтверджує спроба її класифікації з зазначенням методології, принципів дослідження та тематичної спрямованості. Історіографічний аналіз відзначається ґрунтовністю та системністю. Луцан І.В. доводить відсутність системних досліджень специфіки відносин державних органів влади з релігійними організаціями у Чернівецькій області (1991-2010рр.).

Заслуговує на схвалення використання автором значного масиву джерельного матеріалу, зокрема окремих фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління (ЦДАВОУ) і Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), Державного архіву Чернівецької області, поточного архіву відділу з питань охорони культурної спадщини, національностей та релігій Чернівецької ОДА. Джерельну базу дослідження доповнили документи церковних архівів Чернівецького і Кіцманського єпархіальних управлінь УПЦ КП, у яких відображено становлення й розвиток автокефального руху в Чернівецькій області. Автором використані також документи з приватного архіву М. Шкрібляка, завдяки яким вдалося реконструювати окремі етапи відновлення роботи теологічного факультету Чернівецького державного університету. Значний масив джерельної бази становлять опубліковані джерела: законодавчі акти, які стали основою для вивчення правового забезпечення функціонування релігійних організацій в Чернівецькій області; церковні документи (декларації, постанови, рішення соборів); статистичні дані, що сприяло наповненню фактологічної бази дисертаційного дослідження й забезпечило достовірність історичних реконструкцій.

У другому розділі дисертації «Особливості реалізації принципів свободи совісті Чернівецької області» Луцан І.В. проаналізував особливості відносин державної та місцевої влади з конфесіями краю у 90-рр. ХХ ст. Автором констатовано, що вагомими причинами, які поглиблювали міжконфесійні конфлікти в краї були часта зміна місцевого керівництва, їхня некомпетентність в релігійних справах та небажання вести виважену політику щодо релігії й

Церкви. Дисертантом з'ясовані правові й соціальні колізії формування релігійної мережі області. Визначено сукупність як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, що були причиною конфліктів у релігійному середовищі Чернівецької області. Доведено, що причинами виникнення конфліктів у релігійному середовищі області стала низка проблем, а саме: стрімкий приріст релігійних організацій та кількості етноконфесійних напрямів у перше десятиліття незалежності, спричинило відсутність достатньої кількості культових будівель для релігійних потреб вірян; гальмування процесу повернення церковного майна; зволікання і необґрунтованість відмов у реєстрації статутів релігійних організацій; високий рівень політизації релігійних процесів. Також автор приходить до висновку, що одним із дестабілізуючих факторів та джерелом конфліктності на релігійному ґрунті й сьогодні залишається роз'єднання між православними церквами. Окремо автор приділяє увагу конфліктам на етноконфесійному ґрунті, що пов'язані з проблемами співіснування українського та румунського населення.

У змісті третього розділу «Стосунки державних органів влади з релігійними організаціями у Чернівецькій області в контексті суспільно-політичного розвитку України» з'ясовано тенденції розвитку релігійної мережі області й духовно-просвітницьку та соціально-значущу діяльність релігійних організацій.

Ретельний аналіз діяльності релігійних громад на теренах Чернівецької області дає можливість дисертанту констатувати, що нові підходи у відносинах державних органів влади з релігійними організаціями в умовах незалежності, дії Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» викликали активізацію діяльності різних релігійних громад у Чернівецькій області. На основі ретельного дослідження статистичного матеріалу І. Луцану вдалося констатувати, що розширення релігійної мережі в області набуло найбільш динамічного характеру у перше п'ятиліття існування незалежної України, а впродовж 2001-2010 рр. динаміка темпів росту кількості церковно-релігійних інституцій в Чернівецькій області набула усталеного характеру, що свідчить про вичерпність екстенсивного розвитку релігійного середовища.

Заслуговує на увагу авторський ретельний аналіз і порівняння статистичних даних, отриманих ним з архівних джерел та існуючими в інших історіографічних джерелах та спроба з'ясувати причину такого явища.

В дисертації знайшла належне відображення й проблема забезпечення культовими будівлями. Автор констатує, що найкраще забезпеченими були громади АСД і УПЦ, найменше – УПЦ КП. Окремо дисертантом розглянуто питання кадрового забезпечення конфесій, їх духовно-просвітницької та соціальної діяльності.

У підрозділі 3.2. «Державно-конфесійні відносини в області: від конфліктногенності до толерантності» автор висвітлив питання віднайдення шляхів та механізмів налагодження співпраці між державними органами влади та релігійними організаціями у Чернівецькій області в першій половині ХХІ ст. Поряд із іншими аспектами, дисертантом детально висвітлено причини неприйняття УПЦ ідеї утворення єдиної Помісної Православної Церкви в Україні та методи перешкоджання їй. У цьому контексті І. Луцан зауважив про негативний вплив закордонних релігійних центрів. У першу чергу, це добре простежувалося на прикладі Румунії, яка й досі здійснює релігійно-політичний вплив на румуномовні парафії (станом на 2010 р. - 107 одиниць, а це складає 26% від усіх парафій УПЦ) і монастирі (6 одиниць) цієї ж конфесії, а також на 10 румуномовних парафій РПСЦ, що в Чернівецькій області. Автор справедливо зауважує, що такий тиск на румуномовні парафії здійснювався з метою їх підпорядкування Румунській Православній Церкві або ж створення в Чернівцях румунського вікаріатства.

Також у дисертації належним чином проаналізовані соціальна робота та духовно-просвітницька діяльність конфесій. І. Луцан справедливо зазначає, що соціальне служіння при значній активності релігійних організацій в області розвивалося не безпроблемно.

Висновки, зроблені автором по завершенню роботи, є аргументованими й корелюються з метою дисертаційного дослідження і його завданнями.

Дисертація Луцана Ігора Васильовича є самостійним науковим дослідженням, яке характеризується зваженістю оцінок.

Основні положення дисертації пройшли належну апробацію у виступах дисертанта на 9-ти міжнародних та всеукраїнських і щорічних науково-викладацьких конференціях. Результати дослідження висвітлені у 19 публікаціях, 4 з яких надруковані в наукових фахових виданнях України, 2 - у зарубіжних наукових виданнях, одне з яких входить до наукометричної бази Index Copernicus., що відповідає вимогам ДАК України.

Текст автореферату відповідає структурі, основним положенням і висновкам дисертації. Відтак усі вимоги ДАК України до кандидатських дисертацій Ігорем Васильовичем дотримані.

Попри позитивне враження від змісту і результатів дисертаційного дослідження дисертантки, вважаємо за необхідне висловити декілька зауважень і побажань.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження», на наш погляд, варто було б докладніше розглянути та проаналізувати документи з архівів не лише УПЦ КП (с. 28-29), а й інших конфесій краю, які функціонують на теренах Чернівецької області і так само впливають на його духовно-культурне і суспільно-політичне життя. Безумовно, робота набула б дещо більшої наукової масштабності, а ряд проблемних питань дисертаційного дослідження вдалося б висвітлити більш об'ємно та об'єктивно.

У рамках даного дисертаційного дослідження автору варто було б більше уваги зосередити на аналізі специфіки відносин місцевої влади не тільки з православними конфесіями, дещо менше – з католицькими й деякими протестантськими громадами, а й з іншими релігійними напрямками, течіями і рухами, які чітко кількісно репрезентовані дисертантом у підрозділі 3.1. «Динаміка релігійної мережі» (с. 107-127).

У підрозділі 3.1. здобувач досліджує динаміку релігійної мережі Чернівецької області, зокрема, як зазначається у одному із поставлених ним завдань, кількісний склад релігійних організацій/громад (с. 108-112). Однак, у

виділеному контексті не зовсім зрозумілим видається поділ на організації та громади, адже поняття «релігійні організації», як відомо, ширше і охоплює «релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій». Наприклад, автор на с. 108-109 наголошує, що «у 1990 р. в Чернівецькій області діяло 519 зареєстрованих *релігійних організацій* і 32 незареєстрованих». Відтак, продовжує виокремлювати суто *релігійні громади*, уже не вказуючи на *організації*: «Серед них зареєстрованих: 360 громад УПЦ; 3 – УАПЦ; 10 – РКЦ; 2 – УГКЦ; 6 – РПСЦ; 75 – ЄХБ; 26 – ХВЄП; 36 – АСД і одна іудейська громада. Незареєстрованими були: 13 незалежних громад ХВЄП; 5 – АСД РР; 13 – Свідків Єгови та 1 громада в РЦЄХБ». Незрозумілим є поділ на громади та організації і в 1995 р. Зрештою, аналізуючи динаміку наступних років – 2000 р., 2005 р., 2010 р. (с. 109-110), такий поділ уже подається автором.

У представленій дисертаційній роботі, зокрема у підрозділі 2.3. «*Розвиток мережі релігійних організацій у Чернівецькій області та загострення міжконфесійних конфліктів*» при поданні типології релігійних конфліктів, які притаманні досліджуваному краю, варто було б виокремити в групі «інтерконфесійні (міжконфесійні) конфлікти» (с. 89-95) й конфлікти між протестантськими течіями, які в цей період набували гострого характеру. Хоча окремі приклади такого типу конфліктних ситуацій здобувач наводить у попередньо виокремленій групі (с. 82-83), проте не достатньо детально їх аналізує.

У підрозділі 3.1. «Динаміка релігійної мережі» дисертант детально проаналізував кількісні та якісні показники (с. 117-119) заснованих духовних навчальних закладів у Чернівецькій області. На нашу думку, дисертаційне дослідження набуло б більшої ваги якби дисертант більше уваги приділив вивченню і визначенню їх місця та ролі в церковно-релігійному просвітництві й утвердженні міжконфесійної злагоди у краї.

Висловлені зауваження ніяким чином не принижують наукової вартості дослідницької праці, не ставлять під сумнів концепцію і зміст дисертації в цілому, не позбавляють її актуальності та новизни. Не підлягає сумніву і практичне значення отриманих результатів дисертації. Вони можуть бути використані у науково-дослідній релігієзнавчій роботі істориків, політологів; у навчальному процесі у вищій та середній школі; у системі державного управління для практичного вирішення конфесійних проблем.

Підсумовуючи, зазначимо, що дисертаційна робота Луцана Ігора Васильовича «Специфіка відносин державних органів влади з релігійними організаціями у Чернівецькій області (1991-2010 рр.)» є завершеним, самостійним науковим дослідженням. Автореферат відповідає змісту дисертації. Враховуючи викладене вище, вважаємо, що Луцан Ігор Васильович заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри релігієзнавства і
теології
Національного університету «Острозька академія»

Іщук О.В.

20 січня 2017 року